

דברים כפשוטם

יש שגירסה שונה שבמקבילה לסוגיא בבבלי, ירושלמי או תוספתא, או שנמצאת בראשונים - מאירה לנו פשטה של סוגיא. להלן כמה סוגיות כאלו.

א

חגיגה (ג',ב): בלשון הזה אמר להם, אין דור יתום שר' אלעזר בן עזריה שרוי בחוכו, ולימרו ליה בהדיא; - משום מעשה שהיה. דתניא, מעשה בר' יוסי בן דורמסקית שהלך להקביל פני ר' אלעזר בלוד, אמר לו, מה חידוש היה בביהמ"ד היום? א"ל, נמנו וגמרו עמון ומואב מעשרין מעשר עני בשביעית, אמר לו, יוסי פשוט ידיך וקבל עיניך, פשט ידיו וקבל עיניו. בכה ר' אלעזר ואמר, 'סוד ד' ליראיו ובריתו להודיעם (תהלים כה,יד). אמר לו, לך אמור להם אל תחושו למניינם, כך מקובלני מרבן יוחנן בן זכאי ששמע מרבו ורבו מרבו הלכתא למשה מסיני, עמון ומואב מעשרין מעשר עני בשביעית, מה טעם? הרבה כרכים כבשו עולי מצרים ולא כבשום עולי בבל, מפני שקדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד לבוא, והניחום כדי שיסמכו עליהן עניים בשביעית. תנא, לאחר שנתיישרה דעתו, אמר: יהי רצון שיחזרו עיני יוסי למקומן, וחזרו. עכ"ל הגמרא.

לפי פירוש רש"י ותוס' שם, ובמס' יבמות (טז,א) נמנו וגמרו והתקינו שישראל הדרים בעבר הירדן בארץ עמון ומואב שכיבשן משה מסיחון ונתקדשו בקדושת ארץ ישראל ובבית שני בטלה קדושתן, שלא קדשום עולי בבל בקדושת הארץ, וזורעין בשביעית, יהיו מעשרין מעשר עני, אף שלפי סדר השנים היה להם להפריש מעשר שני. שהיא שנה ראשונה, ומעשר עני נהוג בששית, ולא מצינו מעשר עני שתי שנים רצופות. אלא תקנה תקנו בה, כדי שיסמכו עליהם עניים בשביעית.

וכשהביא ר' יוסי בן דורמסקית לרבי אלעזר בן הורקנס בלוד (כפי הגירסה שבתוספתא, ידים, פ"ב, ובמשנה ידים, פ"ד, מ"ג, ואתיא כדאמרן אחרי רבי אליעזר ללוד - סנהדרין לה,ב. - וכן צריך לתקן בסוגיתנו - עיין חגיגה ג', ב, תוד"ה עמון ומואב וכו', ולפי זה מתורצת קושית הגהות פורת יוסף,

שם) שיבחס רבי אליעזר, ואמר אל תחושו למניינכם; כלומר, אל יהי לכם שום חשש וגמגום במה שנמניתם ותיקנתם, שהרי הסכמתם להלכה.

ברם, הסוגיא לפי פירוש זה כל כולה מוקשה היא:
ר' יוסי בן דורמסקית בא מיבנה ומוסר לרבי אליעזר בן הורקנס בלוד על כך, כי ביבנה בו ביום שרבי אלעזר בן עזריה נתמנה לנשיא (תוספתא ידים כנ"ל) נמנו וגמרו חכמים לחייב ישראל הגרים בעבר הירדן, בארץ עמון ומואב, וזורעים שדותיהם בשביעית - במעשר עני. וע"ז מגיב רבי אליעזר שבגזרתם זו כיוונו לשמועה שקיבל מרבו ורבו מרבו, כהלכתא למשה מסיני (פי' הר"ש משנה ידים פ"ד, מ"ג). וקשה לפי זה, משום מה התרגו רבי אליעזר כל כך כששמע על ההחלטה שנתקבלה ביבנה, ולמה קילל את החכם שמסר לו על החלטת חכמי יבנה, עד כדי שלילת מאור עיניו? רש"י מסביר זאת באמרו: "הוקשה בעיניו שנתן עטרה לאותו דורש, והלא מימות אנשי כנסת הגדולה היתה תקנה זו" (רש"י ד"ה פשוט וכו'). המהרש"א בחידושי מהסס לקבל תירוצו של רש"י וכותב "הוה ליה (לרש"י) לפרש הוקשה בעיניו, שלא א"ל תלמידך אנו ומימך שתינו כמ"ש לעיל לרבי יהושע וכו' ולפי שזה כמורה הלכה לפני רבו וכו'".

אולם לפי הנוסח שבתוספתא, ידים, פ"ב, אכן הקדים רבי יוסי בן דורמסקית ואמר 'תלמידך אנו', וא"כ הדרא קושיא לדוכתא, למה התרגו רבי אליעזר כל כך?

הנה מצאתי בפירוש רבינו חננאל, חגיגה שם, גירסה אחרת בסוגיא. והיא: "וא"ל בבהמ"ד נמנו וגמרו עמון ומואב מעשרין מעשר שני בשביעית" ולפי זה הסוגיא מתפרשת יפה.

היינו, שביבנה נמנו וגמרו כי בחבל עמון ומואב יש להפריש בשביעית מעשר שני, בהתאם לסדר השנים, ולא מעשר עני, ועל זה רגז רבי אליעזר בן הורקנס, כי בהכרעה זו נעשה עוול לעניים, שלפי מה שקבל מרבו ורבו מרבו עולי בבל לא כבשו שטחים אלה, שהניחום בכוונה כדי שיסמכו עליהן עניים בשביעית. ובכה רבי אליעזר על שינוי התקנה והפסד העניים.

מעשה זה היה אחרי שרבי אליעזר בן הורקנס הורחק מחבריו שביבנה (ב"מ נט,ב ומשנה י' פ"ה דכלים) והלך ללוד והיה מלא מרירות על שלא למדו ממנו ולא קבלו שמועותיו - וכפי שהתלונן, 'ולא חסרוני אפילו כמכחול משפופרת' (סנהדרין סח,א). על כן מובן מקור התרעומת שלו, שמתוך אי-ידיעה ואי-למוד ממנו, קיפחו חכמים בגזרתם של 'בו ביום' זכותם של עניים לפרנסתם.

והנה בברייתא שבתוספתא, ידים, פ"ב (מהדורת צוקרמנדל) איתא "אמרתי לו את ההלכות ואת התשובות במנין" בלי פירוט על תוכן מנינם, ואילו הברייתא שקדמה לזו, "עמון ומואב מעשרין מעשר עני בשביעית וכו'", נשנתה כנראה אחרי ששמעו מרבי אליעזר את השמועה שקיבל מרבותיו.

אמנם במשנה ידים (פ"ד, משנה ג') מפורש, נמנו וגמרו עמון ומואב מעשרין מעשר עני בשביעית, אלא שרבינו חננאל גם שם כנראה גורס מעשר שני. ועוד מפירוש הרמב"ם על המשנה משמע שהיתה לו גירסה אחרת במשנה שבידים ללא המסקנה 'נמנו וגמרו מעשרין מעשר עני'; דהא הרמב"ם מסיים

בפירושו "ואמרו השיב ר' טרפון ולא אמר כלום. אין כוונתו אלא שהוא השיב תשובותיו הקודמות" - זה ותו לא. ובהגהות מספר אמרות טהורות, להג"מ שמואל פריינד ז"ל (בש"ס ראם), העיר על פי' הרמב"ם דלעיל "מכאן נראה בעליל כי הוה ליה לרבינו גי' אחרת במשנתנו מאשר שלפנינו", ורבינו חננאל וחלמיד תלמידו (הר"י מיגאש) והרמב"ם מנוסח אחד שבספרינו קבלו תורתם.

ואמנם לא מסתבר, כי בו ביום שהמליכו עליהם את רבי אליעזר בן עזריה ימנו ויגמרו נגד דעתו של הנשיא שהרבה ראיות למעשרין מעשר שני.

ולאחר שרבי אליעזר בן הורקנס אמר לו לרבי יוסי בן דורמסקית שהלכה למשה מסיני היא כי עמון ומואב מעשרין מעשר עני בשביעית, אמר לו גם כן לך אמור להם לחכמים שביבנה אל תחושו למניינכם שנמניתם וגמרתם שמעשרין מעשר שני בשביעית, אל תשימו לב למניינכם, כי בטל הוא, מפני השמועה שקבלתי מרבי יוחנן בן זכאי.

ולפי הסברנו יתישבו גם דברי הפתיחה "ולימרו ליה בהדיא" כי הלכה כרבי אליעזר בן עזריה והשיבו - "משום מעשה שהיה". שלפי רבי אליעזר בן הורקנס נמנו וגמרו בראשותו של רבי אליעזר בן עזריה שלא כהלכה, הסתפקו בהגדרה 'אין דור יתום שראב"ע שרוי בתוכו'.

ב

יומא, (כ"ב,א) משנה: בראשונה כל מי שרוצה לתרום את המזבח תורם, ובזמן שהם מרובין רצים ועולין בכבש כל הקודם את חבירו בארבע אמות וכה. אם היו שניהן שוין, הממונה אומר להם הצביעו וכו', מעשה שהיו שניהן שוין ורצין ועולין בכבש ודחף אחד מהן את חבירו ונפל ונשברה רגלו וכיון שראו בית דין שבאין לידי סכנה התקינו שלא יהיו תורמין את המזבח אלא בפייס.

ושם בגמרא (כג',א) ת"ר מעשה בשני כהנים שהיו שניהן שוין ורצים ועולין בכבש קדם אחד מהן לתוך ארבע אמות של חבירו נטל סכין ותקע לו בלבו וכו'; הי מעשה קדים אילמא דשפיכות דמים, השתא אשפיכות דמים לא תקינו פייסא, אנשברה רגלו תקינו? אלא דנשברה רגלו קדים, וכיון דתקינו פייסא, ארבע אמות מאי עבידתייהו? אלא לעולם דשפיכות דמים קדים, ומעיקרא סבר אקראי בעלמא הוא, כיון דחזו אפילו ממילא אתו לידי סכנה, תקינו רבנן פייסא.

ולכאורה קשה על הסלקא דעתך דמעשה דשפיכות דמים קדים ועל זה תיקנו פייס, וכי מה היה מועיל תיקון הפייס למניעת שפיכות דמים? כי מאחר דשפיכות דמים נעשתה עי הכהן בגלל הקנאה שקנא בחבירו שזכה בקדימה למזבח, מה לי אם קדם חבירו והגיע ראשון בזריותו בריצה, או מפני שזכה בפייס, בשני המקרים קיימת אותה אפשרות של התפרצות קנאה קשה כשאלו ובעקבותיה שפיכות דמים, ואם משום הא, מה יועילו חכמים בתקנתם שלא לתרום אלא בפייס? בשלמא, אנשברה רגלו שייך התיקון של פייס העשוי למנוע התחרות שבריצה, וסכנת הנזק לגוף, העלול לקרות בריצה בהולה; ולפי זה למה לא תירצה הגמרא, כי אמנם מעשה דשפיכות דמים קדים, אלא שעל זה לא מצאו חכמים לתקן פייס, כי אין בתיקון זה משום מניעת שפיכות דמים אפשרית, מה שאין

כן בנשברה רגלו בריצה, שתיקון פיס ומניעת התחרות שבריצה, עשוי למנוע אותה.

ונראה לי כי הקושיא הנ"ל תהא מתורצת משנוקים נוסחת הברייתא על דיוקה. בתוספתא, יום הפורים (יומא) פ"א (צוקרמנדל) הנוסח הוא מעשה בשני כהנים שהיו שוין ורצין ועולין בכבש, דחף אחד מהן את חבירו לתוך ארבע אמות, נטל את הסכין תקע לו בליבו וכו' עיי"ש, והנה לשון זו של הברייתא מגומגם הוא, שהרי הנדחף לתוך ארבע האמות של המזבח למה היה לו לתקוע הסכין ברוחפו, הרי על ידי דחיפה זו זכה וקדים לחבירו, אלא שיש להשלים נוסח הברייתא עפ"י הנוסח שבברייתא בתוספתא שבועות פ"א (צוקרמנדל): מעשה בשני אחים כהנים שהיו שוין ורצין ועולין בכבש וקדם אחד מהן את חבירו לתוך ארבע אמות נטל את הסכין ותקע בלבו וכו', עיי"ש, והוא הנוסח שבספרי, במדבר פ' מסעי, (קסא) מעשה בשני כהנים שהיו שוים ורצים ועולים בכבש וקדם אחד לחבירו וכו', עיי"ש, וכן הוא בירושלמי, יומא פ"ב ה"ב שקדם את חבירו וכן הוא בסוגיתנו יומא כג,א, "קדם אחד מהם לתוך ארבע אמות של חבירו".

ומשנשלים בסוגיתנו את הברייתא לפי המקבילות, נעמיד הנוסחה כדלהלן: מעשה בשני כהנים שהיו שניהם רצים ועולים בכבש דחף אחד מהם את חברו וקדם לתוך ארבע אמות, נטל (הנדחף) את הסכין תקע לו (לדוחף) בלבו וכו'. - הרי הדברים מתלבנים ומתבהרים, כי שפיכות הדמים נגרמה ע"י ההתחרות שבריצה, שכדי להגיע ראשון דחף את חברו, וקדם לו ל' אמות מהמזבח. ועל זה רגז הנדחף נטל סכין ותקע לליבו וכו', ולפיכך לו היו מתקנים פיס היו מונעים את הריצה המיותרת ואת שפיכות הדמים שבאה בעקבותיה.

ומכאן כי הגהת הגר"א לתוספתא יומא, פ"א, ה"י "קדם" במקום "דחף", אינה מדויקת וצריך להיות קדם בנוסף לדחף, "דחף אחד מהם את חבירו [וקדם] לתוך ד' אמות" ואילו במקבילות שבירושלמי ותוספתא שבועות ובספרי במדבר יש להוסיף דחף לקדם. מדפיסים שטברו כי דחף וקדם הם היינו הך, יש והשמיטו דחף ויש והשמיטו קדם; ולא היא, כי שתי המלים גם יחד נחוצות ומשלימות זו את זו.

ג

יבמות קכב, ורבי טרפון לא בעי דרישה וחקירה והתניא מעשה באדם אחד שבא לפני רבי טרפון להעיד עדות אשה, אמר לו: בני היאך אתה יודע עדות זו? אמר לו אני והוא היינו הולכין בדרך ורדף אחרינו גייס ונתלה בייחור תאנה ופשחו והחזיר את הגייס לאחוריו. אמרתי לו: יישר כחך אריה, אמר לי: יפה כונת לשמי שכך קורין אותי בעירי יוחנן בן יונתן אריה דמכפר שיחיא. לימים חלה ומת. אמר לו לא כך אמרת לי יוחנן בן יונתן דמכפר שיחיא, אריה, אמר ליה לא, אלא כך אמרתי לך: יוחנן בן יונתן אריה דמכפר שיחיא, ודקדק עליו שנים ושלושה פעמים וכיון את דבריו, והשיא רבי טרפון את אשתו.

נוסח הדרישה וחקירה של רבי טרפון קשה להלמו. העד מעיד כי שם המת הוא יוחנן בן יונתן אריה דמכפר שיחיא ורבי טרפון חוקר אותו לא כך אמרת לי יוחנן בן יונתן דמכפר שיחיא אריה, ועל זה עונה העד לא, אלא כך אמרתי

לד יוחנן בן יונתן אריה דמכפר שיחייא - מה שייך כאן לומר לא, הרי העד מאשר דברי רבי טרפון ולא מכחישן, ועוד מה טעם לחקירתו של רבי טרפון, לא כך אמרת לי שנים ושלשה פעמים וכי ביקש רבי טרפון שהעד יחזור על דברי עדותו פעמיים שלוש?

וניתן לפרש שחקירתו של רבי טרפון היתה על הכנוי אריה, אם זהו כנוי לאדם שמת או תוספת שם לכפר, שהעד אמר אריה דמכפר שיחייא, ואילו רבי טרפון חוקרו ושואלו אם אמר דמכפר שיחייא אריה, אך מה שייך ע"ז הדקדוק "שנים ושלשה פעמים"?

אולם כד מעיינינן במקבילות מתחזורים הדברים יפה, יפה.

דהנה בתוספתא, יבמות פרק י"ד ה"ב (לפי נוסח צוקרמנדל) נוסח החקירה והדרישה הוא כדלהלן, העד מעיד "אמרתי לו משבחנך אני ארי, אמר לי: יפה כיונתה לשמי, כך אני נקרא בעירי יוחנן בן יונתן אריה דמכפר שחרא; אמר לו רבי טרפון יפה אמרת בני יונתן בן יוחנן אריה דמן כפר שחרא, אמר לו לאו רבי, לאו אלא יוחנן בן יונתן דמכפר שחרא, אמר לו ר' טרפון והלא כך אמרת בני יונתן בן יוחנן דמכפר שחרא אריה, אמר לו לאו רבי לאו, אלא יוחנן בן יונתן אריה דמן כפר שחרא, בדק ר' טרפון עדותו שלשה פעמים ונמצאתי מכוונת והשיא את האשה על פיו.

וכנוסח התוספתא איתא בירושלמי, יבמות סוף פט"ז.

לפי הנוסח שבתוספתא והירושלמי רבי טרפון בחקירתו הופך כלאחר יד שמו של העד ושם אביו: "יפה אמרת בני יונתן בן יוחנן" אריה דמן כפר שחרא, והעד אינו מתבלבל ומשיב לו לאו רבי לאו, אלא יוחנן בן יונתן אריה דמן כפר שחרא ושוב בודקו רבי טרפון, "והלא כך אמרת בני יונתן בן יוחנן דמכפר שחרא אריה, אמר לו לאו רבי לאו. ורק לאחר שרבי טרפון בדק לעד שלש פעמים, והעד לא הוטעה ולא התבלבל ונמצאת עדותו מכוונת ויציבה גם באשר לשמו ושם אביו ושם המקום השיא ר' טרפון את האשה על פיו של אותו העד.